

УДК 37(437.3)(091)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.73>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ТА ПСИХОЛОГО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ОСВІТИ СВІТУ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО

Туряниця В.В.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
ДЗВО «Ужгородський національний університет»*

Туряниця В.В. Філософсько-правовий та психолого культурологічний аспекти освіти світу Яна Амоса Коменського.

Дається аналіз розв'язання проблеми освіти, її місця в еволюційному поступі людства, діалектичній єдності теорії і практики. Категорія освіти розглядається з позицій співвідношення філософії, права та педагогіки як інтегрована категорія – основа життєдіяльності людини та суспільного буття, а також акцентується на викликах сучасності та пошуку шляхів їх вирішення, що стали перед народами світу в процесі глобалізації та трансформації. Усе це розкривається на багатогранній творчості філософа, правника, педагога Я.А. Коменського.

Автор приходить до висновку, ХХІ ст. оголошено міжнародною організацією ЮНЕСКО століттям освіти. Загальнопланетарний глобалізм за своєю широтою і глибиною ставить за мету пошуку і застосування нової моделі з метою буття людини в світовому контексті, а саме: реалізація принципів гуманізму, демократизації, людиноцентризму, полікультурної взаємодії, зближення суб'єктів цивілізації та акмеологічної оптимізації життєдіяльності на загальнопланетарному рівні в процесі глобалізації та трансформації, бо, як зауважив Я.А. Коменський, освіта з категорії пріоритетів заможної верстви суспільства має перейти у статус світових пріоритетів загальнолюдських цінностей.

Вказується, філософсько-правові та педагогічні засади Я.А. Коменського в галузі освіти, її змісту, навчання і виховання – золотий фонд у скарбниці історії людської цивілізації. Його інноваційні ідеї стимулювали і стимулюють подальше вдосконалення і реалізацію гуманістичної педагогіки, прав людини та верховенства права. Велика творча спадщина геніального філософа, педагога і науковця привертає до себе й сьогодні увагу дослідників і політиків, бо є джерелом актуальних ідей нашого повсякдення. Вона є ядром вдосконалення і пошуку сучасних педагогічних систем, заставляє задуматися над вибором базових моделей освіти на магістральному шляху глобалізаційних процесів і трансформацій. В епіцентрі сучасної парадигми освіти, поряд з базовими поняттями “знання”, “вміння”, “навички”, різними підходами і комбінаціями фундаментальності до освіти сьогодення має бути поряд багатогранний морально-освітній постулат з чітко визначеними ідеалами, цінностями як на рівні національному, так і міждержавному, вселюдському. Без цього подальше життя, цивілізаційний розвиток людства неможливий. У цьому і є головна місія освіти.

Визначено, сьогодні твори коменіани перекладені багатьма мовами світу. Вони є цілющим джерелом ідей, настанов, обґрунтованих висновків, що мають чіткі орієнтири для людства, їх творчого збагачення і реалізації. Коменський – це та постать, про яку прогресивне людство говорить із пошаною і вдячністю протягом століть. Не меркне слава сина чеського народу. Він є гордістю його, в той же час є і людиною планетарною. Ім'я його навіки ввійшло в історію цивілізаційного розвитку людства.

Ключові слова: право, освіта, філософія освіти, базові засади і принципи, людиноцентризм, цивілізаційний розвиток людства, трансформації.

Turyanytsia V.V. Philosophical-legal and psychological cultural aspects of education of the world of John Amos Komensky.

An analysis of solving the problem of education, its place in the evolutionary progress of mankind, dialectical unity of theory and practice is given. The category of education is considered from the standpoint of the relationship between philosophy, law and pedagogy as an integrated category - the basis of human activity and social existence, and also focuses on the challenges of modernity and the search for ways to solve

them, faced by the peoples of the world in the process of globalization and transformation. All this is revealed in the multifaceted creativity of the philosopher, jurist, teacher Ya.A. Komensky.

The author comes to the conclusion that the XXI century, declared the century of education by the international organization UNESCO. Planetary globalism, in its breadth and depth, aims to find and apply a new model for the purpose of human existence in the world context, namely: the implementation of the principles of humanism, democratization, people-centeredness, multicultural interaction, convergence of the subjects of civilization and acmeological optimization of life on a global level in the process of globalization and transformation, because, as Ya.A. Komensky noted, education from the category of priorities of the wealthy strata of society should move to the status of world priorities of universal human values.

It is indicated that Ya.A. Komensky's philosophical, legal and pedagogical principles in the field of education, its content, teaching and upbringing are a golden fund in the treasury of the history of human civilization. His innovative ideas stimulated and continue to stimulate the further improvement and implementation of humanistic pedagogy, human rights and the rule of law. The great creative heritage of the brilliant philosopher, teacher and scientist attracts the attention of researchers and politicians even today, because it is a source of relevant ideas for our everyday life. It is the core of the improvement and search for modern pedagogical systems, it forces us to think about the choice of basic models of education on the highway of globalization processes and transformations. In the epicenter of the modern paradigm of education, along with the basic concepts of «knowledge», «skills», «skills», various approaches and combinations of fundamentals to education today, there should be a multifaceted moral and educational postulate with clearly defined ideals and values both at the national level and and international, universal. Without this further life, civilizational development of mankind is impossible. This is the main mission of education.

It is certain that today the works of the Comenian have been translated into many languages of the world. They are a healing source of ideas, instructions, well-founded conclusions that have clear guidelines for humanity, their creative enrichment and realization. Comenius is the figure about whom progressive humanity speaks with respect and gratitude for centuries. The glory of the son of the Czech people will not fade. He is his pride, at the same time he is also a planetary person. His name is forever enshrined in the history of the civilizational development of mankind.

Key words: law, education, philosophy of education, basic principles and principles, human-centeredness, civilizational development of humanity, transformations.

Актуальність теми та постановка проблеми. У процесі глобалізації, трансформацій міжнародних відносин та пошуку цивілізаційних шляхів розвитку людства характерною ознакою у цьому контексті є освіта як багатогранне явище, соціальний інститут суспільства, людської культури, як інтегрована категорія, взаємопов'язана з педагогікою, правом, філософією, психологією, економікою та іншими науками.

Соціальні зміни, що відбулися в посттоталітарних країнах, зокрема, освітні орієнтири, визнані сьогодні на міждержавному рівні, їх інноваційність мають соціально-філософський та правовий аспекти. Ці мегатенденції привернули до себе дослідників різних наук, зокрема, філософів, правників, педагогів, соціологів. Орієнтирами у спрямованості та реалізації сучасної освіти для країн світу стали програма ЮНЕСКО [1] та доповідь Римському клубу [2].

Метою нашого дослідження став аналіз базових засад, ідей, положень, щодо освіти світу Я.А. Коменського як основи цивілізаційного розвитку людства, його процвітання та самозбереження.

Виклад основного матеріалу. Освіта сьогодення спрямована на близьку та віддалену перспективи. Реалізація освітнього процесу має дати очікуваний реальний результат: якісних мобільних і конкурентоспроможних фахівців із сформованими у них не тільки рис пристосування, а головне – виробити вміння активно освоювати соціальні зміни на глобальному рівні та дати їм об'єктивну оцінку в плані діалектичного розвитку людської цивілізації.

Характерними рисами глобальних освітніх тенденцій сучасності є:

- Людиноцентризм – орієнтація освіти на людину, особистість, її здібності, можливості з метою повної її самореалізації.
- Адаптації функцій освіти і процесу навчання до запитів і потреб людини.
- Формування у людини запитів і мотивацій на активне засвоєння нею способів правової діяльності з метою їх значення як для самого індивіда, так і суспільних очікувань і норм.

– Нова якість освіти, що набула масовості і безперервності. Правда, концепція безперервної освіти сягає своїм корінням у філософію мудрості народу – філософію народної педагогіки, яка сформулювала формулу: вік живи і вік учись.

У доповіді “Нема границь навчанню” [2] сформульовано поняття освітнього процесу, а саме: як процесу приростання досвіду як індивідуального, так і соціокультурного, де функціонують два типи навчання – підтримуюче навчання (maintenance learning) та інноваційне навчання (innovative learning).

Перший тип розглядається як процес і результат, спрямований на підтримку, відтворення існуючої культури, соціального досвіду, соціальної системи з метою забезпечити наступність соціокультурного досвіду.

Характерною ознакою другого типу є привнесення інновацій в наявну культуру, соціум. При цьому зазначимо, що він, підтримуючи також існуючі традиції, стимулює активно реалізувати і оцінювати людиною виклики, ситуації, проблеми, котрі виникли перед індивідом та суспільством. Тобто, це процес не тільки створення, поширення й реалізація нововведень, а й процес усвідомлення змін, що формують образ нових взаємовідносин на рівні “індивід – держава”, “ держава – держава”, нових видів діяльності, стилю мислення та прийняття адекватних рішень, зважаючи на фактори, що обумовили закономірності в розвитку країн сучасного світу.

Впровадження інновацій в розвиток освіти - складний багатогранний і нелегкий процес як в рамках однієї країни, так і на міждержавному рівні.

Парадигма сучасної освіти світу має стати наріжним каменем у фундаменті освіти вцілому та освітнього процесу зокрема як необхідних засад суспільного буття, життєдіяльності людини, її самореалізації з урахуванням здобутків і упущень в еволюції як самої людини, так і людської цивілізації на Планеті. Це глобальна вимога до вирішення нагальної проблеми з метою збереження людства. Тобто, основоположним у цьому контенті є, за філософом Аристотелем, сутність понять «бажаного» і «належного» як поняття «блага» [3]. В підсумку «благо» є начало існування двох сфер буття: фізична, природна реальність (чуттєве буття) ;ідеальна, надприродна – буття ідей, доступних лише рацію (розуму). Ці теоретико-методологічні засади стали відліком осмислення проблеми цінностей, їх досягнення людиною в реальному житті та виникнення науки аксіології – науки про цінності та їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Тобто, мова йде про суб'єкт-об'єктивну природу цінностей як діалектику об'єктивного і суб'єктивного в контексті ціннісних уявлень усіх видів.

Новим етапом розвитку людської цивілізації, зазначають дослідники, стало XVII ст, котре ознаменувало нові підходи в розвитку філософсько-правової та педагогічної думки. Появилися принципово нові засади розуміння освіти, природи людини, її навчання та виховання.

Серед представників цього часу особливо вирізняється постать слов'янина, сина чеського народу Я.А. Коменського – філософа, науковця і творця педагогіки нового типу. Його мета була - дати всім людям право на освіту, зробити її загальнодоступною на Планеті. Однією з домінант його творчої спадщини є прагнення донести до світу думку про необхідність розуміння значення освіти і рівного доступу у всіх людей до неї. При цьому він у фундаментальній праці “Загальні поради для виправлення прав людських” заклав і обґрунтував загальну ідею – створення спільного європейського дому на принципах довіри і всебічного співробітництва.

Коменський вимагав, щоб кожна людина мала право на здобуття освіти, бо всяка людина, зазначав він, щоб стати людиною, повинна отримати освіту. При цьому філософ і педагог застерігав: освіченість без добродійства – все одно, що золоте кільце в рилі свині. Згодом цю ідею розширив німецький філософ Іммануїл Кант у своїх філософських і педагогічних творах. Характер морального стану суспільства визначає суть його буття. Основний моральний закон (“категоріальний імператив”) Канта вимагає:

- вдосконалення людської природи;
- ніколи не відноситися до іншої людини як засобу досягнення своїх цілей, осмислено ставитися до іншої людини як вищої цінності;
- сприяти людині виконанню її місії для усього людства та його майбутнього;
- бути основою загального законодавства [4].

Доречно також відзначити, що після революції у Франції (1789 р.), яка мала загальноєвропейське і світове значення, проблема освіти стала одним із наріжних каменів соціального облаштування країни. Про це засвідчує прийнята 1789 р. “Декларація прав людини і громадянина”. В ній було чітко визначено завдання організації освіти, її доступності та безоплатності для всіх громадян. Це також було втілення у життя філософсько-правових та педагогічних ідей Я.А. Коменського.

Суспільство, держава можуть існувати, функціонувати та розвиватися за умов цілеспрямованої, організованої та систематичної роботи в напрямі освіти і виховання людини як багаторівневої системи. Особливості людини проявляються у діалектичній взаємодії двох факторів - біологічного і соціального. Процес діалектичної їх взаємодії (історичного розвитку, психології, культури, соціального досвіду та інших багатовікових завдань людства) вимагає подальшого вдосконалення. Призупинення його може призвести до негативних наслідків і навіть катастроф. З цього приводу Каменський у праці "Про розвиток природних обдарувань" зазначав: "Якщо ти придивишся до порядку, пануючого суспільних і приватних справах добре освіченого народу, там все йде як годинник... У варварів же все схоже на розв'язаний сніп або пісок без цементу". Філософ і педагог робить акцент на освіті. Вона є не просто Божий дар, вона природний стан людини, те, що відрізняє її від усіх інших істот, а тому зневага до виховання призводить до загибелі людей, сімей, держав і всього світу [5]. Також зауважимо, що особлива роль освіти та вихованню приділена і в фундаментальній праці "Загальна порада для виправлення справ людських", де мова йде про план реформ людського суспільства. Тому провідною сферою діяльності з погляду суспільного розвитку є виховання як окремої людини, так і людської спільноти. Саме такий діалектичний підхід і забезпечує цивілізаційний розвиток і безсмертність людства.

Велику увагу Я.Коменський приділяв проблемі навчання рідною мовою та вивчення іноземних мов. Він обстоював природне право людини навчатися рідною мовою. Цей наратив є одним із складових концепцій освіти Коменського. Про актуальність вирішення даної проблеми засвідчують не тільки положення його творчості, а й окремі спеціальні видання, зокрема, "Відкриті двері мов", "Новітній метод мов" та робота над упорядкуванням повного словника Чеської мови "Скарбниця Чеської мови".

Філософсько-правова позиція Я.А. Коменського щодо освіти всього людства є інноваційною, демократичною. Свої ідеї він реалізував як у напрямі теорії, так і повсякденній практиці життя, відстоюючи справедливість, соціальну рівність та волю від духовного рабства.

Сьогодні світова цивілізація в складних соціально-економічних та політичних умовах шукає нову, оптимальну, модель розвитку і відносин людського життя в усіх напрямках із врахуванням загальноцивілізаційних тенденцій, а також процесів не тільки змагальності, а й конкурентності освіти, та навіть, суперництвом націй і держав. У цих неоднозначних процесах ХХІ ст. та спрямованості їх на благо людини посідає вагомe місце пошук нової парадигми освіти, у центрі якої має стати людина. Саме принцип людиноцентризму і допоможе перейти від індустріального до постіндустріального суспільства, а триєдине завдання освітнього процесу – навчання, виховання і розвиток особистості - слугуватимуть цьому і сприятимуть загальноцивілізаційному розвитку. Такий шлях забезпечує народам висхідний розвиток.

Філософсько-правові засади сьогодношньої освітньої політики мають чіткий орієнтир – модернізація та інтернаціоналізація освіти світу, спрямованості її на прогрес і благо людства. Аксиологічний підхід, його принципи враховують методологію культурологічної спрямованості до реалій сучасного світу та забезпечують зв'язок теорії і практики, їх діалектичну єдність.

Сьогодношні концепції реформи освіти, пошук і вибір її парадигми, мети, змісту повинні органічно вплетися в національні системи з метою їх зближення та розширення можливості отримати якісну освіту на базових засадах філософії освіти, прав людини, її самореалізації як складових людиноцентричної системи.

Висновки. ХХІ ст. оголошено міжнародною організацією ЮНЕСКО століттям освіти. Загальнопланетарний глобалізм за своєю широтою і глибиною ставить за мету пошуку і застосування нової моделі з метою буття людини в світовому контексті, а саме: реалізація принципів гуманізму, демократизації, людиноцентризму, полікультурної взаємодії, зближення суб'єктів цивілізації та акмеологічної оптимізації життєдіяльності на загальнопланетарному рівні в процесі глобалізації та трансформації, бо, як зауважив Я.А. Коменський, освіта з категорії пріоритетів заможної верстви суспільства має перейти у статус світових пріоритетів загальнолюдських цінностей.

Філософсько-правові та педагогічні засади Я.А. Коменського в галузі освіти, її змісту, навчання і виховання – золотий фонд у скарбниці історії людської цивілізації. Його інноваційні ідеї стимулювали і стимулюють подальше вдосконалення і реалізацію гуманістичної педагогіки, прав людини та верховенства права. Велика творча спадщина геніального філософа, педагога і науковця привертає до себе й сьогодні увагу дослідників і політиків, бо є джерелом актуальних ідей нашого повсякдення. Вона є ядром вдосконалення і пошуку сучасних педагогічних систем, заставляє задуматися над вибором базових моделей освіти на магістральному шляху глобалізаційних процесів і трансформацій. В епіцен-

трі сучасної парадигми освіти, поряд з базовими поняттями “знання”, “вміння”, ”навички”, різними підходами і комбінаціями фундаментальності до освіти сьогодення має бути поряд багатогранний морально-освітній постулат з чітко визначеними ідеалами, цінностями як на рівні національному, так і міждержавному, вселюдському. Без цього подальше життя, цивілізаційний розвиток людства неможливий. У цьому і є головна місія освіти.

Сьогодні твори коменіани перекладені багатьма мовами світу. Вони є цілющим джерелом ідей, настанов, обґрунтованих висновків, що мають чіткі орієнтири для людства, їх творчого збагачення і реалізації. Коменський – це та постать, про яку прогресивне людство говорить із пошаною і вдячністю протягом століть. Не меркне слава сина чеського народу. Він є гордістю його, в той же час є і людиною планетарною. Ім'я його навіки увійшло в історію цивілізаційного розвитку людства.

Список використаних джерел:

1. Naisbitt J, Aburdene P. Mega-trends 2000. N.Y., 1990; Towards developing new teacher competencies in response to mega-trends in curriculumreforms. Bangkok, 1992.
2. Botkin J.W., Elmandra M., Malitza M. No limits to learning. Oxford, 1979.
3. Aristotle's Ethics// Prinston Uviversity Press; 2014, 528 p.
4. Kant, Immanuel: Über Pädagogik. Königsberg, 1803// https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/kant_paedagogik_1803?p=1
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. М., 1982.